PIGAFETTA'S VOCABULARIUM VAN HET „MOLUKKEN-MALEISCH”.

DOOR

Prof. Dr. J. GONDA.

Antonio Pigafetta, afkomstig uit Vicenza (Lombardije)¹⁾ maakte de eerste reis om de wereld, van Magelhães (1519—1522) mee, als een der vele niet-Spanjaarden, die aan deze vermaarde expeditie deelnamen. Ofschoon uit z'n jeugd niet veel bekend is, kan men wel zeggen dat hij een behoorlijke opvoeding moet hebben genoten; hij is stellig een man geweest van veel aanleg en breede belangstelling. Gedurende de geheele reis hield hij een dagboek bij, dat op zeer leesbare, soms zelfs treffende wijze, zij het vrij beknopt, de gebeurtenissen tijdens de reis, de talloze nieuwe indrukken en ervaringen, flora, fauna, natuurverschijnselen, gewoonten van de bewoners der bezochte streken, kortom alles, wat belangrijk geacht werd, goed waargenomen, beschrijft. Bijzonder verdienstelijk is, dat Pigafetta, vermoedelijk wegens persoonlijke belangstelling in die richting, maar zonder twijfel ook uit overwegingen van praktischen aard (ten bate van degenen die na hem zouden komen) in zijn werk eenige woordenlijstjes heeft opgenomen. In de editie van Da Mosto, Rome, 1894, en enkele andere uitgaven, zijn deze volledig afgedrukt: een Braziliaansch van 8 woorden, een Patagonisch van 90, een Cebú van 160 en een op de Molukken verzamelde „Maleische” lijst van ruim 425 woorden. Deze lange lijst, die voor de beoefenaars van het Maleisch en verwante talen van zeer bijzondere waarde is, is in z'n geheel slechts in één Italiaansch handschrift tot ons gekomen²⁾. De Fransche vertaling van den Italiaanschen tekst, die gemaakt werd voor Maria Louise van Savoye, moeder van Frans I, door Jacques Fabre, bevat

¹⁾ Vgl. over hem b.v. J. Denucé, *Pigafetta, Relation etc., édition du texte français*, Antwerpen-Parijs 1923, Introduction, waar ook literatuur; Rouffaer, in *Encyclopaedie van Nederl.-Indië*, s.v. (III, 406—408). Ook het beneden genoemde werk van Da Mosto, pp. 13 vlgg.

²⁾ Over de lotgevallen van Pigafetta's werk zeer beknopt Denucé, t.a.p.

hier en daar lacunes, laat menigmaal technische termen weg, terwijl ook de opgave der Moluksch-„Maleische” woorden ontbreekt: één der handschriften heeft hier, vreemd genoeg, voor de tweede maal de lijst van Cebú woorden (de andere Fransche manuscripten hebben deze ook de eerste maal niet). De eerste Fransche editie van het werk, verkocht door Simon de Colines te Parijs (zonder jaar), bevatte drie glossaria, afzonderlijk opgenomen en wel: „Aucuns motz du peuple de l'isle de Bresil. Motz de geans de Pataghone. Motz du peuple More de Tadore” (de laatste zijn de „Maleische”).

Zijn de Cebú woorden hier geheel verdwenen, de belangrijke vierde lijst is zeer besnoeid: slechts 48 woorden worden vermeld. Deze Fransche uitgave werd in het Italiaansch vertaald (1536), vermoedelijk het werk van Ramusio, van wien we weten, dat hij in 1550 en 1563 den Italiaanschen tekst in zijn groot en meermalen herdrukt verzamelwerk van reisbeschrijvingen „Delle navigationi et viaggi etc.”¹⁾ opnam. Ook hierin natuurlijk de besnoeide Maleische woordenlijst. Zooals reeds is opgemerkt²⁾, zal een der redenen waarom in den Franschen tekst het vierde glossarium is verkort, de eisch der welvoegelijkheid geweest zijn: enkele namen van lichaamsdeelen zijn uit een geheele reeks uitgelaten. Doch dit kan niet de eenige reden geweest zijn. Van de eerste 60 woorden zijn niet opgenomen n° 10, 15, 16, 37, 48—52 (om genoemde reden), 54—56. Daar nu, zooals we zien zullen, de eerste 60 niet belangrijker zijn dan de overige of om een of andere ons duidelijke reden wel zouden verdienen te worden opgenomen, in tegenstelling met de rest, ligt, dunkt mij, de conclusie voor de hand, dat de Fransche uitgever de volledige lijst te lang vond en niet belangrijk genoeg, weshalve hij hem bij n° 60, niet eens compleet gegeven, afsloot. Mogelijk is natuurlijk ook dat zijn handschrift op dit punt reeds onvolledig was. In ieder geval blijkt ook uit de andere Fransche teksten, dat de zeer bijzondere belangrijkheid van deze glossaria in Frankrijk niet werd ingezien, dat men ook het zeer groote praktische nut, dat zij voor den zeevaarder en handelaar zouden kunnen hebben, niet naar waarde wist te schatten. Het gevolg van dit gebrek aan belangstelling voor deze passages die het reisverhaal onderbraken was evenwel, dat de Maleische lijst zeer lang slechts in onvolledigen toestand bekend geweest is.

1) Vgl. b.v. Rouffaer, in Bijdr. Kon. Inst. 50 (1899), blz. 147 vlgg.; 6e druk, 1613. Vgl. ook Encycl. van Ned.-Indië, III, 406 vlgg.

2) Vgl. Denucé, Introduction, p. 10.

Over de eerste drie glossaria zal ik hier niet spreken¹⁾. De laatste lijst wordt in de Fransche editie ingeleid met de woorden²⁾: S'en-suyvent aucuns vocables de ces peuples gentils de Mallucque. Ze volgen in den tekst op een lange beschrijving van het verblijf van de Spanjaarden voor Tadore (Tidore), waar zij van 8 Nov. tot 21 Dec. 1621 een veelvuldigen omgang met den vorst en zijn onderdanen hadden. De laatste paragraafjes van het relaas behelzen opgaven omtrent de producten van de Molukken en mededeelingen omtrent hun geografische ligging. Daarna de woordenlijst.

Deze vangt aan met den naam Gods: *Al suo Ydio, Allà*. Daarop: *Al christiano, naceran*. *Al Turco*, en zeven andere woorden, voor personen en zaken in verband met den godsdienst. Dan 11 woorden voor familierelaties, 47 voor lichaamsdeelen, 9 voor „rijst, kokos, vijg" e.a., 16 diernamen, 12 woorden voor „kaars, vuur, rook" enz., 11 voor metalen en edelgesteenten, 7 voor lijnwaad in verschillende kleuren en „al bonnet, cophia", 7 voor „mes, schaar, ring" e.a., eenige voor enkele specerijen, voor „schotel" e.a., 7 voor „aarde, eiland, rivier" en derg. Daarop volgt: „*como se chiama questo, apenamaito (apa nama itoe?)*", waarop een aantal van verschillende categorie, olie, zout, bloedzuiger, „*al demonio, saytan (satan)*". Daarna het eerste werkwoord: „*al dormire, tidor (slapen)*", gevolgd door mat en kussen. Over „smart, en „*sanitate, baii (baik)*" e.a. (7) de woorden voor „jaar, maand" enz., „ster, hemel" (12), 5 voor „koopman, huis, stad" e.a., waarop weer een werkwoord: „*al sedere, duodo (doedoek)*", gevolgd door „*sedeti gentilhomo, duodo orancaia (doedoek orang-kaja)*"; voorts „heer, kind, ja, nee, verstaan, zien e.a." (16), „groot, klein enz." (4), hebben „*al havere, ada*" en „niet hebben", waarop „*signior ascolta! (luister, Mijnheer!) tuan diam*" en „*dove viene il ionco*". Na ± 50 woorden van verschillende categorie („koning, dik, hoeveel, spreken, jong, oud" e.a., 7 die betrekking hebben op het schrijven; na 4 (o.a. „*vien qui camarj*", d.i. *kěmari*, „kom hier") 18 zeevaart- termen (met inbegrip van „wind" en „zee"). Dan: *huomo, vien qui, horan itu datan (orang itoe datang)*", waarna eenige woorden voor inheemsche wapenen, gevolgd door „kat" en „muis". Voorts ongeveer 60 woorden en uitdrukkingen van verschillend genre, bv. „*non haver paura, tangan tacut (djangan takoet)*", „vriend, vijand", *quanti lingagi*

¹⁾ Over de Patagonische, die woorden uit het Tehuel-tsche bevat: Raoul de la Grasserie. De la langue Tehuelche. Comptes rendus XIVe Congrès des Américanistes, Stuttgart, 1904, p. 610.

²⁾ Vgl. Denucé, p. 215.

sai? barapa bahasa tan”, „*a essere maritato, suda babini (soedah bēr-bini)*”, „dronken, zoet”, e.a., eenige windstreken. Ten slotte uitvoerig de telwoorden: 1—10, 20, 30 enz.—100, 200 enz.—1000, 2000 enz.—10000, 20000—10000, 200000—1000000.

Bezien we dit vocabularium, zooals het voor ons ligt, met aandacht, dan krijgen we respekt voor den Italiaan, die in zes weken tijd zooveel woorden van een hem volmaakt vreemde taal, die niet de minste overeenkomst met zijn eigen of met andere hem bekende talen bezit, heeft weten te registreeren en wel zoo, dat de groote meerderheid der woorden en uitdrukkingen goed is of moet zijn geobserveerd en nagenoeg correct is of zal zijn weergegeven. Het zal hem weliswaar niet aan eenige hulp ontbroken hebben. Reeds bij de eerste ontmoeting meldt hij: „*Le Roy nous dist que fussions les bien venuz, et nous conta comment*”... „*Estans nous tous assis, le Roy commancea a dire etc.*”¹⁾. Op Mindanao aan land gegaan moest hij den koning willende vragen of hij de koningin mocht zien, zich echter van gebarentaal bedienen²⁾; vergelijk ook even verder³⁾. Op 'n volgend eiland is weer van vertellen en hooren sprake⁴⁾. Ook tolken waren in dien tijd op de Molukken te krijgen. Pigafetta maakt zelf⁵⁾ melding van „*ung Indien crestien, nommé Manuel, serviteur d'un portugaloy*s appellé Pierre alfon

Et ce serviteur, a cause qu'il scavoyt parter portugaloy's entra en noz navires, et nous dist etc.” Bekend is ook Nachoda Ismail, die in 1511 en volgend jaar Antonio de Abreu en Francisco Serrão van Malakka naar Banda en andere eilanden moest begeleiden⁶⁾. Uit andere 16e eeuwse bronnen hooren we herhaaldelijk van dergelijke personen, die als gids en tolk dienst deden. Dat er in dien tijd onder de Portugeezen in den Archipel waren die een vrij behoorlijke kennis van het Maleisch bezaten valt o.a. reeds uit de omstandigheid op te maken dat er vertalingen van Maleische brieven werden vervaardigd⁷⁾.

Twee Maleische brieven uit dezen zelfden tijd (1521, 1522) zijn

1) Geciteerd naar den tekst van Denucé, p. 183.

2) Ed. Robertson, II, 16.

3) II, 18.

4) II, 26 vlg.

5) Tekst van Denucé, p. 189.

6) Vgl. Barros, pp. 583 vlg. Vgl. b.v. J. Denucé, *Magellan. La Question des Moluques*, Acad. Royale de Belgique. *Mém.* II, 4, 3 (1910), p. 122.

7) Vgl. bv. Schurhammer, *Die zeitgenössischen Quellen zur Geschichte Port.-Asiens*, S. 5.

er, zooals bekend, bewaard gebleven en gepubliceerd¹⁾; ze zijn afkomstig van Ternate en dienen derhalve met ons vocabularium vergeleken te worden. Tengevolge van den verschillenden aard dezer documenten werpen woordenlijst en brieven over en weer niet veel licht op elkaar. De invloed van de inheemsche taal van Ternate op de Maleische zinsconstructie, die in de brieven blijkt²⁾, vinden we in de woordenlijst, zooals van zelf spreekt, niet terug.

Opmerkelijk, doch niet verwonderlijk, is het, dat verreweg de meerderheid van de door Pigafetta gegeven woorden substantieven en wel concreta zijn. Het aantal werkwoorden is gering, wat den linguïst zal spijten, daar aan deze categorie het beste te zien is, of de auteur ook grammaticale eigenaardigheden heeft kunnen constateeren. Hetzelfde geldt van een vocabularium dat wat ouder is dan dit eerste door 'n Europeaan vervaardigde: het door Edwards en Blagden³⁾ uitgegeven Chineesch-Maleische: „Most of the words contained in it are substantives (and principally the names of things); then come adjectives; verbs are poorly represented, and other parts of speech are almost entirely wanting." Aan enkele „grondwoordelijke werkwoorden" die Pigafetti geeft: *tidor*, „slapen"; *duodo*, „zitten", *thao*, „verstaan, begrijpen" (er onder: *tida taho*, voor de ontkenning hiervan), *mati*, „sterven", *macan*, „eten", *mandi*, „(zich) baden", valt niets te zien. Een aantal andere werkwoorden zijn leerzaam, doch helaas is het te gering. Van *lihat* geeft hij het grondwoord in „non me gardare, *tida liat*" en „guardame (kijk naar mij) *liat*". Voor „hebben" geeft hij op „*ada*", niet verkeerd, doch zonder kennis van het juiste gebruik en de constructie met *ada* niet wel bruikbaar, afgezien er van, dat ons „hebben" nog anders kan worden uitgedrukt. In „al robare, *manchiuri (mentjoeri)*", „al scrivere, *mangurat (menjoerat)*", „al balare, *manari (menari)*" hebben we drie gevallen van praefix *ma-* (*me-*) + nasaleering, alle drie volkomen correct. „Al navigare, *belaiar (belajar)*" een van een *be(r)*-vorm, waarvan even verder het grondwoord voorkomt. Nu laat dit eene voorbeeld *belajar*—*lajar* natuurlijk niet zien, of Pigafetta de waarde van *be(r)*- begrepen heeft; zeer wel mogelijk is, dat hij zelfs tusschen beide woorden geen verband geconstateerd heeft. Hij teekende immers op wat hij hoorde. Zoo ook met de *me-* + nas.-

1) Door Blagden, Bulletin of the School of Oriental Studies, London Institution, 6 (1930), pp. 87 vlgg.

2) Vgl. ook Blagden, t.a.p., p. 94.

3) A Chinese Vocabulary of Malacca Malay Words and Phrases collected between A.D. 1403 and 1511 (?), Bulletin of the School of Oriental Studies, London Institution, 6, 715 vlgg. Deze lijst bevat 482 „woorden". — Vgl. p. 716.

vormen; „dansen” zal hij allicht niet anders dan als *manari* gehoord hebben; van *soerat* is hem wel het grondwoord bekend („a la letera, *surat*”), doch zg. passieve of vervoegde vormen geeft hij niet. In „al pagare, *baiar*” had hij, consequent zijnde, de *me-* + nas.-vorm moeten geven (*membajar* = betalen), evenzoo in „al chiamare, *panghil*” (roepen). De functie van *mc-* + nas. heeft hij derhalve wel niet begrepen. In „già ho mangiato (ik heb al gegeten), *suda macan*” en „a essere maritato, *suda babini*¹⁾ (*soedah berbini*)” geeft hij voorbeelden van het gebruik van *soedah*, merkwaardigerwijs éénmaal met een afzonderlijk woordje vertaald („reeds”), eenmaal niet. In ieder geval heeft hij, blijkens zijn spelling, begrepen, dat *soedah* een afzonderlijk woord is; anders bv. in „a la galina, *aiambatina* (kip)” en „apenamaito (*apa nama itoe*)”. „Al disdisidare”, *banunchan* is *bangoenkan*, zg. causatief grondwoord; „breng mij dat” *biriacan* het equivalent voor *berikan*, dat wij ook wel van elders kennen.

Het lijkt mij niet overbodig de woordenlijst in z'n geheel eens nader te beschouwen. De drie jongere uitgevers, Andrea da Mosto²⁾, J. A. Robertson³⁾ en Denucé, die klaarblijkelijk geen Maleisch en verwante talen kenden, hebben er niet de noodige aandacht aan besteed, en hier en daar onnauwkeurigheden begaan⁴⁾. Eerstgenoemde heeft alleen aan de Patagonische lijst (blz. 63—64) eenige nadere studie gewijd, doch beperkt zich bij de Maleische tot enkele aantekeningen. Robertson die bij de Patagonische (aant. 161; dl. I, p. 241 vlgg.) en de Philippijnsche (aant. 376; dl. I, p. 269 vlgg.) glossaria vrij lang stil staat, maakt bij de langste lijst, de „Maleische”, slechts de opmerking (aant. 544; dl. II, p. 221): „Mosto has mistranscribed a few of the Malay words. This vocabulary is the most ancient specimen of Malay extant, for in that language there exist neither old inscriptions nor old manuscripts; and it is wonderfully accurate. See Crawford's Dictionary, p. 352” etc., over een enkel woord geeft hij een nootje. Deze toelichting is verouderd en geheel onvoldoende. Ook Denucé zwijgt over dit vocabularium.

Men houde in de eerste plaats rekening met de schrijfwijze, door

1) Vgl. G. v. Hoëvell, Ambon en de Oeliasers, p. 90.

2) Relazione di Antonio Pigafetta sul primo viaggio intorno al globo colle regole sull' arte del navigare, per Andrea da Mosto, Roma 1894; vgl. pp. 100—104.

3) Magellan's Voyage Around the World by Antonio Pigafetta. The original text of the Ambrosian Ms., with English translation, notes, bibliography, and index by J. A. Robertson, Cleveland U.S.A., 1906; vgl. II, 116—147.

4) Oudere edities en werken zie bv. Robertson, II, 241 vlgg.

den Italiaan van die dagen gevolgd bij het op het gehoor af weergeven van woorden van een hem onbekende taal: we vinden vaak *c*, vaak *ch* voor *k*¹⁾; *gn* voor *nj*, *z*, soms *x* voor *s*; *gi* voor *dj*, enz.

Afgescheiden hiervan valt het volgende op. Zooals nog lang na hem gebruikelijk²⁾ heeft Pigafetta de pepet niet met een afzonderlijk teeken aangeduid. In ongeveer 3/4 van de gevallen waar wij in de officiële spelling van het hedendaagsche standaard-Maleisch een *c* (pepet) zouden hebben, schrijft Pigafetta *a*, enkele malen *e*, *i*, *o*, *u* of niets, zulks in tegenstelling met De Houtman, die ongeveer 80 jaren later, in Atjeh, meestal de voorkeur geeft aan *e*³⁾. Op de variatie in de uitspraak tusschen *a* en *ě* hebben expressis verbis de schrijvers van grammatica's⁴⁾ attent gemaakt. Wij mogen evenwel op grond van P.'s transcriptie aannemen, dat hij de *ě* „naar de *a* toe" heeft gehoord⁵⁾. In een der bovengenoemde brieven vindt men meermalen *a* gespeld i.p.v. *ě*⁶⁾: *basar* i.p.v. *běsar* enz. Blagden houdt *nagěri* met alif, wel te recht, voor weergave van 'n oudere uitspraak, althans herinnering daaraan, *basar*, -*parang* voor „cases of bad spelling"; volkomen terecht? Of heeft de auteur hier onder invloed van Maleisch schrift gestaan?

De *k* (^s) aan het eind van 'n woord is in eenige gevallen weergegeven: *anach*, *manich*, *mignach*, *pandach*, *damach*, vaker echter niet: *adi*, *tungu* (toendjoek, „wijsvinger"), *manchu* (mangkoek), *bay* (baik), *duodo* (doedoek), *cana cana* (kanak²⁾), *bagna*. De slot-*h* is daarentegen nergens aanwezig: *Alla*, *linta*, *rinna* (leze waarsch. *ruma*, huis), *dala* (darah), *bolo* (boeloeh), *lala* (lelah), *suda*, *sapolo* (sapoeloeh), e.a. Men zij echter voorzichtig met conclusies: *Langit* geeft hij als *langhi*, *toemit* als *tumi*, *manis* als *mani* („ringvinger"), waartegenover *sachet*

1) Ik volg hier de „officiële" spelling van het Maleisch, die op een aantal punten niets beter is dan die van Pigafetta.

2) „Ontaalkundige Europeanen maken bij 't opschrijven van inlandsche woorden volstrekt geen onderscheid tusschen een *e* zooals die in ons *pen* klinkt, en een *e* als in *begin*". Van der Tuuk, Aant. bij Bataksch Leesboek (IV), p. 111.

3) Hugo Schuchardt merkt in zijn hier te lande merkwaardigerwijze veel te weinig bekende, althans nagenoeg niet genoemde, verhandeling „Ueber das Malaioportugiesische von Batavia und Tugu" (Kreolische Studien, IX, Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der Kaiserl. Akad. der Wiss., Wien, dl. 122, 1890, S. 252 reeds op: bij Pigafetta „An stelle des Pěpet der vorletzten Silbe findet sich meist in menangkabauscher Weise *a*", zonder twijfel geen direct verband leggend met het Minangkabausch (vgl. p. 165).

4) Vgl. reeds Werndly, Maleische Spraakkunst, 1736, pp. 28, 30.

5) Vgl. bv. Fokker, Malay Phonetics, pp. 77 vlg.; Schuchardt, Kreolische Studien, IX (Wiener Sitzungsberichte, 1890), pp. 164 vlg.

6) Vgl. Blagden, t.a.p., p. 99.

(*sakit*, „al dolore”), *buchit*, *caumanis*, e.a.¹⁾. Al geeft het vocabularium den indruk, dat hij veel der woorden heeft leeren kennen door opzettelijk naar de benamingen der dingen te vragen, waarop hij dus in den regel woord voor woord vernomen zal hebben, toch kunnen slot-consonanten licht voor zijn oor verloren zijn gegaan, zooals dat ook anderen is overkomen²⁾, en zooals dit nog steeds kan gebeuren, zoo lang men de talen van Nederlandsch-Indië op de primitieve wijze van vorige geslachten blijft opnemen.

Reeds aan Schuchardt³⁾ is het opgevallen, dat Pigafetta vaak *l* heeft waar het overeenkomstige Maleische woord een *r* bevat: *alli: hari*, *lambut: rambut*, *putli: putri*, *-libu*, 1000; eerder dan aan eventueel anderen („in chinesischer Weise”, Schuchardt, t.a.p.⁴⁾) is, althans in 'n aantal der gevallen, aan Philippijnschen invloed te denken.

Zooals men weet zijn er onder schrijvers en beoefenaars van het Maleisch geweest, die dubbele consonanten hebben geschreven: *samma*, *kotta*, *makkan*, *kakki*, *nassi* enz. Reeds De Houtman in zijn *Spraeck ende woord-boeck* (1603) deed dit. Overigens zijn degenen, die deze spelwijze volgden niet steeds onderling in overeenstemming; bovendien maken zij, althans op 't eerste gezicht, den indruk niet consequent te zijn. Men kan er zeker van zijn, dat met de dubbele plaatsing van zoo'n letterteeken niet werd uitgedrukt, dat gene wat men zonder kans op misverstand er alleen mee zou mogen bedoelen, nl. een gegemineerde consonant⁵⁾, niet te verwarren met een lange consonant. De voorstanders van de dubbele schrijfwijze hebben echter spelregels uit hun moedertaal op het Maleisch toegepast en verschillen als bij ons *apen-sappen*, *taken-takken* trachten weer te geven, derhalve door de volgende consonant dubbel te schrijven een aanduiding omtrent de voorafgaande vocaal willen geven, een handelwijze, waarvan de onjuistheid terstond in het oog springt. Intusschen blijft het

¹⁾ Alzoo niet alleen bij *-t*; vergelijk Schuchardt, *Kreolische Studien*, IX, p. 253; over *isi* mijn opmerking beneden. „Mundartlich” (Schuchardt) zal men zoo moeten opvatten, dat men de mogelijkheid van invloed van zg. „vocalische talen” openhoudt. In de opgaven van De Clercq, *Het Maleisch der Molukken*, vindt men eveneens 'n aantal voorbeelden: *koeli* (*koelit*), *langsa* (*langsat*), *obà* (*obat*). Zie ook G. W. W. C. Bⁿ van Hoëvell, *Ambon en . . . de Oeliasers*, p. 90 (de *-t*).

²⁾ Vgl. bv. Adriani en Kruyt, *De Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes*, III, p. 302, over De Clercq's Woordenlijst (in zijn werk over de Res. Ternate, blz. 82—84) van Makian.

³⁾ Vgl. *Kreolische Studien*, IX (zie boven), pp. 252 vlg.

⁴⁾ Vgl. daarbij p. 171 vlg.

⁵⁾ Bv. Fransch *une grand(e) dame, un bec crochu*.

verdienstelijk, dat ze getracht hebben het Maleisch naar hun beste kunnen weer te geven en nuances in de klanken der woorden met de hun ten dienste staande middelen aan te duiden.

Ook bij Pigafetta komen dergelijke dubbel-geschreven medeklinkers voor: *matta, issi, missai, atti, sussu, botto, buchii, gulla, appi, sissir, bullan, alli, mallan* (resp. dag en nacht, maar terstond daarop: *mala-mari*, = *malam hari*), *bassal, gannich, bosso, appa, asson, ullat, duolappan, tuguppolo* (maar *duapolo* enz.). Daartegenover staan: *bapa, mama, anach, capala, mulut, gigi, pipi, tula, pizan, talor, itich, asap, dulan, batu, calama, tical, sachet, cuta, mati, ada, golos, dapa, catha, calam, capal, bolo, lala, gila, pacu, culit*.

In vroegere schriftelijke weergaven van talen van Nederlandsch-Indië heerschte meermalen onzekerheid aangaande nasalen aan het eind van 'n syllabe: *jallang* voor *djalan* enz.¹⁾ Zoo ook bij Pigafetta: *horan, cenin, idon, balachan, calinchin, pizan, cambin, bolon, cunin*, e.a.; nergens heeft hij *-ng* (*-ñ*) aan het eind van een woord. Schuchardt, in *ander verband* over dit verschijnsel sprekende²⁾, maakte de opmerking, dat in Ambonsch-Maleisch *pingtu* < *pintu*, *kebong* < *kebon* zich Portugeesche invloed schijnt te verraden, „was dann auf dem Wege der Reaktion ein *oran* < *orang* zur Folge hat". Terecht liet hij er echter op volgen: „Aber diese Verwechslung von silbeschliessendem *ng* und *n* findet sich keineswegs bloss auf den Molukken, sondern auch anderswo." In de Nachträge³⁾ lezen we, naar aanleiding van Pigafetta's vocabularium, dat: „die regelmässige Wiedergabe des ausl. *ng* durch *n*⁴⁾... sich aus portugiesischer Aussprache und Schreibung erklärt." Gezien tijd en plaats, benevens landaard, verleden en omgeving van Pigafetta lijkt het mij aannemelijker te veronderstellen, dat de geboren Lombardijn⁵⁾ de ook hier wel niet zeer duidelijk gearticuleerde, althans niet zeer wel te onderscheiden slot-nasaal met het voor hem 't meest voor de hand liggende teeken, de *n*, heeft aangeduid.

1) Vergelijk ook opgaven als *boelan*, of *boelang*; *awan*, of *auwang* („Nieuwe Woordenschat", Batavia, 1780, p. 15).

2) Kreolische Studien, IX (zie boven), p. 167.

3) Blz. 253.

4) Hierop volgt: oder auch durch *m*: *bintam, guntim*, beide ten onrechte: S. citeerde naar de editie van Amoretti, waarover Rouffaer, Bijdragen, 50, bl. 131. Vgl. ook Blake, J. A. O. S. 27, p. 339.

5) In Lombardije, Piemont, Ligurie bestaat de nasaleering aan het eind van woorden, en wel in verschillende graad: *pane*, bv., wordt, plaatselijk verschillend, *pan, pân, pã*, gesproken; vgl. bv. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, § 401.

Wat vinden we bij Pigafetta ten aanzien van de *h*? Ik beperk mij tot de aanvangs *h*-: meestijd heeft Pigafetta geen *h*-, waar men in het Maleisch er een pleegt te schrijven: *idoen-hidoeng*; *atti-hati*; *ytam-hitam*; *igao-hidjau*; *anis* (l. *auis*)- *habis*; *ugian-hoedjan*. Merkwaaardig is: *alli*, dag, maar *mata hari* en *tamhahari* (zie ben.); vgl. ook *ada* en *tida hada*. In enkele gevallen vindt men bij hem *h*-, waar we die niet verwachten: verscheidene malen *horan* = *orang*, p. 128 R. echter *orancaia*, 132 weer *horancaia*, *haer* = *air*, *hezoch* = *ésoek*. *Harimau* geeft hij als *huriman*. Opmerking verdient ook: *taho-tahoe* (zie ben.), *bahasa*, „taal”; interessant is *catha* („al parlare”, p. 132 R.), maar bv. *datan*. Men vergelijk ook de opmerkingen van Blagden (B. S. O. S., 6, p. 100) over de spelling van de gelijktijdige van Ternate afkomstige brieven.

Gelijk bekend onderscheidt het schrift van de oud-Maleische inscripties de *b* niet van de *v*. „Le caractère transcrit ici par *v* correspond à un phonème qui n'était peut-être prononcé exactement ni *b*, ni *v*, et qui servait indifféremment à exprimer le *b* de *buddha* et le *v* de *velā*. Le malais possédait-il au VIIe siècle deux phonèmes assez voisins qui ont été transcrits tous deux par l'unique caractère de l'alphabet adopté, ou bien n'en avait-il qu'un seul qui a évolué ensuite dans deux directions différentes pour aboutir d'une part à la semivoyelle labiale, et d'autre part à l'occlusive sonore?”¹⁾ Wellicht zou iemand de hoop koesteren, in Pigafetta's lijst, thans ruim vier eeuwen oud en dichter bij den tijd van de inscripties liggende dan het uit de literatuur bekende Maleisch, een kleine vingerwijzing te vinden. Deze hoop zou ijdel blijken. Ongeveer 80 gevallen van *b* bij Pigafetta corresponderend met 'n tegenwoordige *b*, en niet medegerekend *labuan* = *laboehan* en dergelijke, één geval van *u* ∞ *w* treffen we aan, meer niet.

Een ander punt, waarin de oud-Maleische inscripties afwijken van het ons uit de literatuur en uit den modernen tijd bekende Maleisch is de verhouding *u*—*o*. „Les voyelles ont gardé leur timbre ancien, sauf *u* qui, dans la plupart des cas, s'est ouvert et changé en *o* (*uram* > *orang*, *vunuḥ* > *bunoh*, etc.”²⁾. Hoe staat het op dit punt bij Pigafetta? Volgens een globale telling, waarbij Van Ronkels Woordenboek ten grondslag werd gelegd, heeft Pigafetta in 90 à 100 gevallen *u* tegen Van Ronkel *oe*, in 35 à 40 gevallen *o* tegen *oe*, in

¹⁾ Coedès, Les inscriptions malaises de Çrivijaya, B. E. F. E. O., 30 (1930), Hanoi 1931, p. 62.

²⁾ Coedès, t.a.p., bl. 61. In de Phil. talen vaak afwisseling *u*—*o* en *e*—*i*.

± 8 gevallen *o* tegen *o*, in één geval (en nog wel in *modin*!) *u* tegen *o*; enkele dubia en vaker voorkomende woorden, bv. bij de telwoorden zijn verwaarloosd; bovendien is de moderne officiële spelling een zeer slecht uitgangspunt ter vergelijking. Vast staat evenwel, dat Pigafetta omtrent de *u > o* niets leert over finesses, wel, dat ook ¹⁾ hij waarschijnlijk de door *o* en *u* weergegeven klanken vaak als zeer dicht bij elkaar liggend heeft gehoord: getuige het vrij groote aantal gevallen van *o* waar men een *u* (*oe*) verwacht en ook de omstandigheid dat hij bv. *itoe* zoowel *ito* als *itu* weergeeft.

Wat de leenwoorden betreft, uit andere talen in het Maleisch opgenomen, hier geeft Pigafetta's lijst was we verwachten. Daar de Mohammedaansche invloed reeds eenigen tijd in de Molukken gewerkt had (vgl. Pigafetta zelf, II, p. 112 R.: „Sonno forsi cinquanta anny Que Questi mori habitano in malucho"), treffen we enkele uit 't Arabisch afkomstige woorden aan; voorts verscheidene Sanskrit woorden, 'n enkel Tamil woord. Merkwaardig zijn eenige Tagalog uitdrukkingen. Voorts verdient opmerking, dat het Vocabularium (behalve misschien in de weinige woorden die ik niet heb kunnen terechtbrengen) geen invloed verraaft van de oorspronkelijke bevolking, waarvan de auteur zegt (t.a.p.): „p¹ma li habitauano gentilli et non apreciauano li garofali gli ne sono anchora alguni ma habitano ne li monti doue nascono li garofoli."

Een aantal woorden scheen mij aanleiding te geven tot afzonderlijke bespreking. Het heeft geenszins in mijn bedoeling gelegen bij ieder woord alles te noemen wat er te vergelijken zou zijn; dit zou weinig zin hebben; verscheiden woorden zijn zonder meer duidelijk. Ik wil slechts trachten eenigszins goed te maken wat de uitgevers van Pigafetta tot nog toe verzuimd hebben, nl. eenig commentaar te geven op zijn mededeelingen, zooveel mogelijk passend in Robertson's „Notes". Uit den aard der zaak is mijn keuze en de inhoud van mijn toelichtingen subjectief geweest ²⁾.

Naceran, Christen; De Houtman ³⁾): *nassarany*, zooals men in eenige streken van den Archipel naast *nasrani*, *serani* (ook *nasari*) nog vindt. Het Arabisch heeft *naṣrān* en *naṣrānī* voor „Christen"; beide woorden zijn bv. in het Perzisch overgegaan. Vgl. Robertson, n. 545.

¹⁾ [Vgl. bv. Dempwolff, Verg. Lautlehre des austron. Wortschatzes (1937), II, p. 21.]

²⁾ Woorden uit I. N. en andere talen zijn door afkorting van den taalnaam voorafgegaan; behalve de Maleische. De bijgevoegde pagineering is door de beginletters der uitgeversnamen onderscheiden.

³⁾ Spraek ende woord-boeck, Amsterdam, 1603, p. 100.

Rumno, „al turco“ (M. en de Fr. tekst verkeerd *riunno*), vermoedelijk verhaspeling of verschrijving van *rumi*. — Het volgende artikel zal men moeten lezen: *al moro*, *musulman* (1e kolom) *islam* (2e kol.); het is Italj. *musulmano*. (Vgl. bv. Lokotsch, Etym. Wtb., p. 122).

Caphre, „al Gentile“, *kafir*.

Mischit, moskee¹), De Houtman: *moskit*, Verhael by Rouffaer en IJzerman, Eerste Schipvaart, II, 24 *muske*, *musken*, *moscua*; Willem Lodewycksz, p. 106 R. en IJ. *mesquita* (Port. vorm), Arab. Perz. *masgid*, v. d. *mesejit*, *mesegit*, *mesigit*.

Mossai, „ali homini sui devoti“, „a li h. s., d.“ M.

Zambahehan de ala meschit (M., D. *zambahe han*; „a le sue ceremonie“); *z.* is waarschijnlijk *sembahjang*; men zou wellicht ook aan Tag. *simbáhan* „kerk“ kunnen denken. Op p. 97, 35 M., p. 92 R., p. 202 D staat in 't Ital. hs. *zambahean*, in 't Parijsche 5650 *zzambachean*, volgens Robertson, op gezag van Stanley, die den tekst voor de Hakluyt Society uitgaf in 1874, is dit woord daar *subhan* „giving praise“; dit is onjuist. In genoemde passage is sprake van een eed: „de Koning van Tadore“ neemt een koran, kust die, houdt hem boven 't hoofd en prevelt eenige woorden, wat zij *z.* noemen. *Soempah koeran*, „zweren op de koran“ zou men verwachten en is misschien ook gezegd; *sembahjang* zal hier zijn weergegeven. *De ala* is bedorven; *ala* wel *Allah*.

Mama ambui, „moeder“, twee woorden; vgl. bv. Makian *mama* = moeder; (Adriani-Kruij, Bare'e-spr. Tor. III, 303); De Clercq, Res. Ternate, p. 82, *ambui* wel ~ *embok*.

Capatin muiadi, („al fratello de questo“) te lezen *capatin-mu adi?*; *capatin*; vgl. Tagalog *kapatid*, „broeder, zuster“.

Minanthu en *poranpoan* zijn als één woord op te vatten (vgl. R.); De Houtman (p. 170) heeft *parampou(w)an*.

Quilai („ale ciglie, „Augenbrauen“, de editie van Simon de Colines heeft „sourcil“), Wilkinson, Malay-Engl. Dict., 1932, I, 602 vermeldt als Mal. van Broenei *kirai* „the eyebrows“, Bare'e *kire* „wenkbrauwen“; vgl. Bisaya *kilay*, *kiray*, Tag. *kilay*, id.²).

Cenin („ale palpebre; paupiere, ooglid“), vgl. *kening*, „wenkbrauw“;

¹) In Europa reeds eerder bekend, via Italië of Spanje naar Frankrijk (vgl. W. F. Schmidt, Die spanischen Elemente im franz. Wortschatz, Zeitschr. Roman. Phil., Beih. 54, SS. 16, 23). In 14e, 15e eeuw sch Fransch *mesquite*, *muscat*, de literaire vorm over ital. *moschea* (Gamillscheg, Etym. Wtb fr. Spr. 625); vgl. Dozy-Engelmann, Glossaire, p. 314; Lokotsch, Etym. Wtb. te beknopt.

²) Ook in de Philippijnsche lijst (Rob., I, p. 182): *ale ciglie: chilei*.

Atj. *keunèng* = „wenkbrauw en plaats daarvan”, vgl. Atj. *boelèë keunèng*, „wenkbrauw”.

Bebere („lippen”), steunvokaal?

Issi („ale gengiue; jencive, tandvleesch”, R. 119, ten onrechte „cheeks”); Mal. *goesi*; vgl. echter Batav. Mal. (volgens De Clercq, Het Mal. der Molukken, p. 59 ook Menado) *isit* „tandvleesch”, ook *wisit* (Wilk. II, 650); in 't Batav. uit 't Balisch; 't Sasak heeft *isi*; vgl. ook Van der Tuuk, K. B. W. I, 212; Boeg., Sang., Bent. *isi*, Bare'e *ngisi* (vgl. verder Kruyt, Wdb. 46), Tontemb. *ěsi* (Schwartz, Wdb. 47).

Lada, „tong”, verschrijving of vergissing?; vgl. *lidah*.

Langhi, „verhemelte”; *langitan*; zie ook bv. Adriani, Bare'e Wdb. 210.

Tundun (bij R. *tun dun*; „al colo, hals, nek”); Wilk. II, 616 vermeldt *tundun*, Broenei-Mal. „nape of neck”; Min. *t.* = nek.

Tundunbutu („al corpo”) = *toendoen boetoe(h)*?, waarin *butu* gelijk te stellen met het volgende *botto* („al membro, penis”), vgl. *butoh*, *butu*, Wilk. I, 172, Ambonsch *boetoe* (De Clercq, Het Mal. der Molukken, p. 21) en *tundun* te vergelijken met Wilk. II, 616 „pudendum muliebre”, meer eigenlijk „mons veneris”, *corpo* (corps) zou dan voor „onderlijf” staan, wat kan: *c.* = *pancia*, „buik”. Elders (Bisaya) *boto* = testikels.

Bucchi, *poeki*, vgl. Van Ronkel's uitgave van een Maleisch vocabularium Atjeh, 1604 in een hs. te Cambridge, Bijdr. 46, p. 15 (en 18).

Buri, *boerit*, waarnaast (Jav.) *boeri*.

Atti, „hart”, *hati*; vgl. bv. Wilkinson, Dict. (1932), I, 401.

Mina („ala gamba; jambe”), vgl. *toelang manis* „dijbeen”? Van Ekris, Med. Ned. Zend. Gen. 8, 312 vermeldt in enkele „Ambonsche dialecten” *mina*, vet, ook *mons veneris*; verband??

Tula („al schinquo de la gamba”), vgl. *toelang* „been, bot”.

Tilor chaci („ala sua polpa”, „kuit”).

Buculali („ala cauechia del pie”; R. p. 119 *buculati* „ankle”); vgl. Balantak *bokoe lali* „enkel”; Bare'e *wuku jali* (Kruyt, Wdb. 96) „enkel”.

Tumi, „al calcagnia”, vgl. *toemit*; vgl. ook De Clercq, t.a.p., p. 14.

Batis, „voet”, vgl. *bētis*, „het been tusschen knie en voet”; Bal. *batis* „voet, been, poot”, Bare'e *witi* „voet”.

Empachaq, d.i. *empachalui*, „voetzool”, vgl. *tapak kaki*, *telapakan* —, *tampak*—.

Idun tanghan, „duim”, De Houtman (p. 107, 178) *indong tang'an*;

vgl. Hik. Sid. Rama, p. 190 *indoek kaki*, = *ibu kaki*, Min. *indoe*, *indoek*, („lichamelijke) moeder”, Sum. *indoek*; *indoeng*; O. J. *indun*.

Tungu „de tweede vinger”, vgl. Ternataansch *toegoehéráh* (De Clercq, Residentie Ternate, p. 272).

Geri „de derde vinger”, zonder twijfel *djari* (vgl. De Houtman *derrj*, *derri* = *dari*), dus zonder toevoeging van *mati* e.a.; vgl. Jav. *dridji*, „vinger; teen”; Soend. *djaridji*, „ringvinger”.

Bugax „rijst”, met *g* < *r*², vgl. Tag. *bigás*, Iloko *bagas*, Bis. *bugás*. In z'n Philipp. vocabularium geeft P. „al rizo bughax baras” (M. 82, 13; R. I, 186; D. 146), vgl. Bis. en Sang. *boghasë*: De Clercq, Res. Ternate, p. 257 geeft Tern. *birah*.

„Al cocho in Malucho et in Burne *biazzao*, in Lozon *mor*, in Iava Magiore *calambil*” (zoo M., D.), i.p.v. *mor* heeft R. *nior*. Mal. *nioer* naast *njoer* (vgl. Min.), „kokosnoot”, ~ Tag. *niyog*. Inderdaad Jav. *krambil* (OJ. ook *nyu*).

Pizan „al figuo”, bedoelt de *pisang*, geeft weer met „vijg”¹).

Tubu „ale canne dolce”, vgl. Mal. *teboe*, Tag. *tobu*, Bis. *tobú*.

Gumbili „ale batate” waarmee bedoeld²) volgens Robertson *camotes*, sweet potatoes. Jav. *gembili*, Batav. *koembli*³), Bandjar. *gombili*, Mal. *kembili*, of *oebi k.*, op de Molukken is *kombili* de naam van de *Coleus tuberosus* Benth., De Clercq-Pulle, Plantk. Wdb. v. N.-I., 984.

Ubi („ale radice como rauí”), *oebi*. Vgl. „Nieuwe Woordenschat”, p. 92: *pattattes*, Mal. *oebi*, Port. *batata*.

Mandicai sicui („ale ciachare”), het eerste is *mendikai*, „een soort watermeloen” (andere vormen: Wilk. II, 126); het tweede ook in Broenei [Wilk. II, 405 (*buah*) *sěkui*, watermelon].

Antimon („al melone”), vgl. Ilok. *a(ta)timon*, Bis. *atimun*, Ib. *asimun*, Tag. *katimon*, *katimun* „komkommer”, Daj. *hantimon*.

Carban „buffel” is wel een oude verschrijving voor *carbau*.

Birj „schaap”, niet verdubbeld; De Houtman (p. 139) *bierbery*, *berebiry*.

¹) Zoo ook in het reisverhaal, II, pp. 48; 78 R.; Ital. *fico* + 'n toevoeging kan ook wel eens andere boomen aanduiden. Ook de Portugeezen noemden den pisangboom *figueira*; Batav.-Port. *alber figoe*. De „Nieuwe Woordenschat uyt het Nederduitsch in het gemeene Maleidsch en Portugeesch”, Batavia, 1780, p. 88 geeft „Indische vijg”, Mal. *pisang*, Port. *figoe*.

²) P. noemt (55, 2 M.; I, 36 R.) de *batate*'s in Brazilië, „queste batate sonno al mangiare como castagnie et longo como napi”; ze hebben dus den smaak van 'n kastanje, 't formaat van 'n raap, knol; het zijn onze aardappelen. Op de Ladronen-eilanden, Palawan en op de Molukken (pp. I, 95; II, 21; 111) maakt hij weer gewag van de *batate*'s.

³) Vgl. bv. Nieuwe Woordenschat, Batavia 1780, p. 82. „Aardakers”, Mal. *combilie*, Port. *koemblië*.

Sambunghan „haan", vgl. *saboengan* „vechthaan", Tag. *sasabongin*, „gallo con espolon yá largo". De Houtman heeft (p. 113) *ayam laki*, evenals *ayam indong* „henne") in 2 woorden; P. schrijft *aiambatina*.

Gubili, „kapoen", *ajam ke(m)biri*; elders ook *manoe kabiri* (bv. V. Hoëvell, Bijdr. Kon. Inst. IV, 1, 74).

Huriman („leone"), lees wel *hurimau*, vgl. II, p. 176 R., p. 246 D ung lyon, dit *satu hurimau*, waarbij Da Mosto, p. 110, n. 3: tigre, non leone.

Cuiu (M en D *cuin*), „al canne", „for reeds" volgens R.; dit verwacht men niet tusschen andere dieren. Bedoeld is Ital. *cane* „hond", vgl. Minangk. *koejoea*^s (*koejoek*), „hond"; vgl. Wilkinson, Dict. (1932), p. 614 *koyok* „rekel"; „hond in 't alg." (Orang Laoet en Broenei).

Haermadu („alle hape, bij"; terwijl *gulla*, „al melle, honig"); De Houtman geeft (p. 115) *ayar madoe* voor „honich"; in Mal. van Patani beteekent *madoe* „bij", ook *kumbang madoe* = „bij". Is er een fout in P.'s aantekeningen geslopen en stond er eerst: *madu* en *haer gulla* (*ajer goela*)? Le Cocq d'Armandville (T. B. G. 43, 379) geeft „Ceramsch" *goela* weer met „olie". Vgl. ook Edwards en Blagden, B. S. O. S., 6, 729 en 731; Brandstetter, Mata-hari, bl. 37.

Azap („al cucinato, gekookt") en *lambech* („zeer gekookt"), vgl. *masak*; Soend. *asaḱ* „gaar-gekokt", enz. Bij l. vgl. *lembak*, *me*-, „overkoken".

Premata, „edelsteen"; De Houtman, p. 117 geeft *permatta*, Mal. e.a. *permata*.

Raza, „kwikzilver", *rasa*, *raksa*.

Tumbaga („al metalo"); ook de door Edwards en Blagden (B. S. O. S. VI, 745) uitgegeven Chin.-Mal. Woordenlijst heeft -u-: *tun-pa-chia*.

Agun („ale sue borchie, for their Gongs" R.), *goeng*.

Galuga sadalinghan („alo cenaprio, vermiljoen"), *g.* = *geloega*; *s.* = *sedelinggam*.

Soliman danas („al argento"; color or cloth? R.). Zijn munten bedoeld? Vgl. bv. bij *s.* de *mamoedis* (bv. Geleynssen de Jongh, Remonstrantie, ed. Caland, p. 9) naar Sultan Mahmoed.

Chiela nim (M., D.) *chiela min* (R.) „spiegel", *tjeremin*; Tag. *salami*.

Ghianche „kruidnagelen", vgl. *tjenkèh* (Mal., Jav. e.a.); De Clercq-Pulle, 1564; Tontemb. *sintje* uit het Mal. (Schwartz, Wdb. 442).

Caumanis („ala cannela"), vgl. De Houtman (p. 99) caneel *kayou*

manis; Garca da Orta, *Coloquios dos simples e drogas* (1563), p. 124 v. d. Eng. vert. v. Markham (Londen, 1913): „to the bad kind (of cinnamon) from Malabar end Java they put another name, which is what it is known by in Java, *Caismanis*, which means sweet skin in Malay.” De Clercq-Pulle 911: Jav. *kajoe legi*, Jav. Mal. *kajoe manis*, *Cinnamomum zeylanicum* Nees, Ceylon-kaneelboom, in Ned.-Indië zoo goed als niet aangeplant; de inlandsche namen hebben voor het grootste deel ook betrekking op de kaneelcassia, *Cinnamomum Burmanni*; vgl. 902 en ook 3573. P. geeft (II, p. 52 R.) een beschrijving van de plant en 'n explicatie van den naam (*caiu* = *legno*; *mana* = *dolce*; dus „zoet hout”). Vgl. Tag. *kayomanis*, „Sp. canela”.

Sabi „lange peper”, vgl. Bim. *sabija*, Sas. *sebija*, Bengk. *tjabi* enz., Spaansche peper; enz., vgl. De Clercq-Pulle, p. 409b.

Buapala gosoga „notemuskaat”, twee woorden, *boeah pala* en vgl. bij g. N.-O.-Halmaheira en Ternate *gosora*; *pala* is een zeer verbreide naam; Atj. ook *bôh pala*; enz. De Clercq-Pulle, 2778.

Calunpan („ala conqua”, door R. vertaald met „for Shell”; daar evenwel de voorafgaande woorden keukengerei aanduiden, als „kuip, trog, tobbe enz.” op te vatten?). Vgl. *kelom pang*, *keloempang*, „gebroken eierschaal”, „hol, leeg” van dergelijke voorwerpen.

Buchit („ala terra, land”), *b. tana* „vasteland” (*t.* = *tanah*), *taniun b.* („a un capo de tera, landtong, kaap; *t.* = *tandjoeng*); vgl. Tag. *búkid*, „veld, land”, Sang. *bukidě* „eiland” (vgl. Adriani, Sang. *Spraakk.*, p. 38).

Mignach, „al oleo de cocho”; vgl. over *cocho* bv. Rouffaer en IJzerman, *Eerste Schipvaart*, II, p. 14, n. 6.

Lana lingha, a l'oleo de giongioli.

Garan sira, „zout”, vgl. *garam* en *sira(h)*; *sirah* (Broenei), zout, Wilkinson, II, 480; vgl. Karo-Bat. Maleg. *sira* „zout”.

Comaru, 't hout, dat de castori eet; castori is het dier dat de muscus voortbrengt, ('n kat, R. II, 178; alwaar de Fransche tekst *Commaru*, de Ital.: „un legnio dolce Sotile como li diti chiamato *chamaru*”), zie over de kastoeri vooral de opmerking van Schuchardt, *Kreolische Studien*, IX, p. 251. De „Nieuwe Woordenschat” geeft „Musceljaet hout” Mal. *cajoe castoeri*; „Muscus zaad” *castoery* of *ganda poura*.

Van Ekris, *Med. Ned. Zend. Gen.* 8, 98 vermeldt in zijn *Woordenlijst* van eenige dialecten der landtaal op de Ambonsche eilanden als Waisamoe-woord voor „kastorolieplant” *kamahu*.

Calama („al reobarbaro”, rabarber), vgl. R. II, 173, waar P. met

c. een groote vergane boom aanduidt, die slechts vergaan, verrot, geurt; het beste deel is de wortel; hij groeit in Champa. R., aant. 601, citeert Stanley: „P. has confounded rhubarb with the decayed wood of a tree found in Siam". Merkwaardig is evenwel, dat Mal. *kelembak* = I, een zeer goed reukhout (van de *Aquilaria malacensis*); II, de Chineesche rabarber beteekent. Zooals bekend, vindt men het beste reukhout van dezen boom in gedeeltelijk vergane, omgevallen boomen. Behalve *garoe* enz. vinden we als naam Makas. *kalamba*, Boeg. *kalampa*, Mal. *kelembak*; alles *Aquilaria malaccensis* Lam.

Cupia („alla sedola", vlg. R. II, 127 „for Brush"). Is hier bedoeld *kopiah*, de hoofdbedekking?

Chebun („a li sui panni"), vermoedelijk hetzelfde woord als Min. *keboeang* in *mengaboegang kain* „een stuk afgemeten goed afsnijden"; k. bij stukgoederen = 4 el (hasta).

Pati alam („ale sue case"), „for their Houses" (R. II, 127); „huis" komt echter iets verder; m.i. Ital. *cassa* „kast, kist enz.", *p.* = *peti*; a.: te vgl. is waarschijnlijk Min. *aloeang*, „een kist, in oude tijden gebruikt als bewaarplaats" (v. d. Toorn).

Patan patan („ala matina, ochtend"); Mal. *petang* is „achter-namiddag"; de woorden voor „middag" enz. zijn goed bij P.

Tanam patbulan („ala meza luna"), *kěčmpat b.*?

Gunthur, „donder", *goentoer*.

Lascar („a uno suo alieuo", door R. vertaald met „for one of their Forsterchildren"). Is dit het bekende woord *laskar*? Vgl. daarover bv. Lokotsch, Etym. Wtb. (1927), 104 en Hobson-Jobson, 507—509. In de oudste Portugeesche bronnen beteekende l. „soldaat", eerste bericht, volgens Hobson-Jobson 1523 *Alguns documentos*, Tombo, p. 479 „fighting men called *Lascaryns*". In de eerste der bovengenoemde Mal. brieven (1521) komt het woord echter ook voor: *caravela* (schip), goederen en l., dus de opvarenden. Hieruit blijkt dus, dat de briefschrijver dit leenwoord toen reeds kende. Ik heb den indruk, dat Pigafetta deze zelfde en dergelijke zeelieden, zeesoldaten der Portugeezen bedoelt. Voor de veronderstelling, dat *laskar* in 1521 op de Molukken een betekenisonwikkeling had doorgemaakt, die eenigszins te vergelijken ware met die welke Port. *marinho* later meemaakte (vgl. Wilkinson, II, 135; De Clercq, Mal. der Mól. p. 36) zijn deze gegevens volstrekt onvoldoende.

Alipin (R. *a lipin*; in de Eng. vert. één woord!), „slaaf", Tag. *alipin*, id.

Ca, „ja".

Thao „verstaan“, voor *taho?*, en *tida taho* „niet verstaan“.

Casjcasi siana siana („a essere una medesima cosa, hetzelfde ding zijn“).

Mati („mazzare“; vgl. ammazzare, „iem. doodslaan“), *mati*.

Sondal („ala magalda”¹⁾), *soendal*.

Ada, „hebben“, als De Houtman (*adda*, p. 113) e.a.

Tida hada, let op de spelling²⁾, „niet hebben“.

Tuan diam („signior ascolta), „luister, mijnheer“.

Ajun, „jonk“, *djoeng*, waarnaast *edjoeng*³⁾.

Pintal banan, „naaigaren“; Mal. *p.* = getweerd, gdw. „tweeren“. *Banan*, „naaien“; Mal. *b.* = draad. Mal. *tali tiga pintal* = driedraadsch touw. Vgl. Tag. *pintal* „cosa torcida, como tabla, bejuco &c.“; Daj. *pintal*, „t samengedraaide“ en „t s.g. zijn“.

Dastar capala („ala scusia del capo“), R., p. 131: „for Woman's headdress“,?

Pulti, „koningin“; vgl. bv. Bisaya *pútlī*, „jonkvrouw“, < Skt. *putrī*.

Caraiar „al stentar“; de Woordenlijst (van Maleische woorden) bij Rouffaer en IJerman, Eerste Schipvaart, II, p. 162 heeft „Arbeyden *kareya*“, dwz. *kerdja*.

Buandala „al solassare“, door R. (II, p. 131) vertaald met: „for to take recreation“. Vgl. de volgende woorden: „ader, bloed“ enz.; te verstaan is „salassare“, „aderlaten“, derhalve *boeang darah*.

Urat paratanghan, „de ader van den arm, waar men zich aderlaat“.

Dara carnal (NB. boven *dala*), „t bloed dat uit de arm komt“; Cambr. hs. (p. 15) *dara*, in 't Iloko luidt „bloed“ *dára*.

Calabutan („al polpo“, „for Polypus“ R.).

Cepot („al corniolo“), vgl. *sipoet*.

Serich („poco“), vgl. Jav. *kedik* enz.

Jan („longi“, „for“ R., bedoeld zal zijn „far“), P. zal hebben geschreven *jau* (*djaoeh*).

Codis („ala ragnia“), *koedis*.

Gamuch (M.; *gannich* R.), („grasso“), *gemoek*.

Golos, „mager“, vgl. *koeroes*.

Tundun capala, „al capelo“, door R. (II, p. 133) vertaald met „for Hair“; „haar“ reeds eerder („a li capili *lambut*“); over *tundun* zie boven. Bedoeld zal zijn Ital. *cappello*, „hoed“, vgl. De Houtman, p.

¹⁾ Bagascia („slechte oude vrouw“) (?), M., p. 102, n. 3; „harlot“ R. II, p. 129.

²⁾ R. in Ital. tekst *ha da*, in vert. één woord!

³⁾ Vgl. R. II, p. 38. Ly Jonci sonno le sue navi, jonken zijn hun schepen.

115: „Hoet, doedong”. Vgl. Mal. *toedoeng*; t. *kepala*, Wilk. II, 607.

Sana datan („ala, daar”), vgl. *sana*; *datang*, vgl. ook *tangada* = daar zijn.

Banunchan, „al disdisidare”, door R. vertaald: „for to Desire” (Ital. desiderare); de groepeerling wijst op „doen opstaan”; vgl. Mal. *bangoenkan*.

Sabalchaer, „goeden avond”; ik vermoed uit (as-)sa(lam) *bi-l-chair*, Arab., ± vaarwel, ook voorkomend in de tweede brief van Abu Hayat van Ternate, verm. begin 1522 (vgl. bij Blagden, B. S. O. S., 6, p. 96).

Minta, „al dare”, „geven”; zal op te vatten zijn als *dare il buon giorno, minta diri* „goeden dag wenschen”.

*Bri pocol*¹⁾, „aan iemand geven” („a dare ad alguno”), vermoedelijk is bedoeld *beri poekoel*, „slaag geven”.

*Bosso chini*²⁾ „o wat een stank”, *boesoek ini* (of *-kini?*).

Xiritoles („al scriuano, schrijver”), gelijkt op *djoeroe toelis*; vgl. evenwel beneden *giorobaza*, „talk”. Rob. II, 35: scriuanj... questi chiamano *Xiritoles*. Uit *cherita-tulis* (Stanley) is zeer onwaarschijnlijk. Spaansche spelling (x-)??.

Cartas („ala carta, schrijfpapier”), *kertas*, 't Arab.-Perz. *qartās*, *qirtās*; vgl. ook Schuchardt, t.a.p., bl. 94, n. 24.

Padantan („al calamaro, inktpot”; „writing -desk” R., II, p. 135), vermoedelijk < *padawatan*, te lezen is dan wel *padautan*.

Guala, „non lo ho”.

Gurap, „galei”, Arab.-Perz. *gurāb*.

Asson, „boeg (v. 'n schip)”, verlezing voor *allon* (zoo bij Denucé) < *aloean*, *haloean*.

Biritan, „achtersteven”. Mal. *boeritan*, „achtersteven”, *boerit*, „achterste, stuit”, waarvoor Soend. en Batav.-Mal. *birit* „achterste, billen”. *Biritan* is dus zeer wel mogelijk. Vgl. ook bv. *ipoeh—oepoeh* (Coedès, B. E. F. E. O. 30, 67).

Laiar, „ra” en, twee verder *leier*, „zeil”.

Tamira, „wanttouwen”; vgl. *tembélang*; vgl. Mal. *temilang* naast *tembilang*, „spade”.

Sinbulaia, „ala gabia”, „mastkorf, mars”; ik gis: *simpoel lajar*.

Danda, „ankertouw”; vgl. Mal. *dandan*, Wilkinson, I, 254.

Badil „ala bombarda”, een antiek soort steengeschut; vgl. *bedil*, vuurwapen.

1) M. in één woord.

2) M. in één woord.

Daganan (R. *daga nan*), „heft, greep”.
Padan gole, „zwaard”, *pedang*, en verm. *golak*.
Calix golog, „hun dolken”, *keris*; *golak*.
Bolo („al carchasso”), bedoeld *boeloeh*, Sang. *bulo*, hier met de bet.
 „pijlkoker”.

Bossor (*bolsor*, R., II, p. 136; „al archo, boog”), *boesuer*.
Anacpaan (*anat paan*, R.), schrijffout voor *anac pana*?
Cochin puchia, „katten”; *køetjing*; vgl. Tag. *pusá* „kat”, Day. *pusa*,
 enz., vgl. bv. Brandstetter, *Mata-hari*, p. 31.

Buaia, „al legoro”, vlg. M., p. 103, n. 1. „legùro o langùro, ramarro,
 lucertolone(?)”, „lizard” R., p. 137. B. is „krokodil”; vgl. ook De
 Houtman „crokedil, *boya*” (p. 104), zoo in streken van Malakka nog
 (Wilk. I, 156); ook Tag. enz. *buaya* = krokodil. Vgl. bv. ook Brand-
 stetter, t.a.p., bl. 32.

Capan lotos, „de wormen die aan het schip vreten”, *kapang* (vgl.
 ook Wilk. I, 508); l. ? Mal. *lutus* is 'n struik, *Ardisia litoralis*.

Matacanir („al hamo da pescare”), vgl. *mata kail*.

Unpan, „lokaas”, *oempan*.

Tunda, „snoer van de vischhaak”, vgl. *kail toenda*.

Tangan tacut, „niet bang zijn”, *djangan takoet*.

Lala, „straca”, waarbij M., p. 103, n. 2. *stanchezza*(?), *lèlah*.

Sadap manis, „uno baso dolce”, R. (II, p. 137) „a pleasant cup”;
 zal zijn *sedap manis*.

Sandara, „vriend” en *sanbat*, „vijand”; verschrijving voor *sau-
 dara* en met vergissing voor *saubat* = *sobat* ?

Zonghu („certo he”), *soenggoeh*.

Biniaga („al merchadantare, for to barter”); bij De Houtman (p.
 113) *bevinjaga*; tgw. *beniaga*, *berniaga*, met een secundair gdwd. door
 inverse analogie *niaga*, cf. *perniagaan*; O.-J. *banyāga*, *banyaga*,
bandyaga; Tag. *banyága*; Bis. *binayága*; vgl. Kern, V. G. X, 259.

Anis („ik heb niet”), voor *auis*, vgl. *habis*?

Pugna, „vriend zijn” („a essere amico”). Indien P. deze beteekenis
 terecht heeft geconstateerd, staan we hier voor een interessant pro-
 bleempje. De eerste vermelding van *punya*, nl. als *punya*, in de Mal.
 literatuur is in de inscriptie van Talang Tuwo, 4 (vgl. Van Ronkel,
 A. O. 2, pp. 12 vlgg.; Coedès, B. E. F. E. O. 30, pp. 38 vlgg.),
 waar Van Ronkel vertaalde met „property”, dus uitgaande van het
 welbekende Maleische *poenja*, welke beteekenis Coedès (vgl. t.a.p.
 p. 40, n. 9) voor „peu vraisemblable à pareille époque” hield. Hier-
 over kan men twisten. Zijn er twee verschillende woorden, Skt. *punya*

en tgw. Mal. *poenja*, dan is er niets onwaarschijns, is er één dan staat men voor de oude vraag: „wanneer is de jongere beteekenis opgekomen?" Herhaaldelijk is op allerlei gebied gebleken, dat een later usueel geworden beteekenis vrij vroeg sporadisch aan te treffen is. Iets anders is, dat, zooals Coedès opmerkt, de beteekenis „bezit" „ne donne pas un sens satisfaisant". De beteekenis „vriendschappelijk, vriend" kan m.i. zeer wel behooren bij het uit 't Skt. *punya* ontleende ook op 't oude Java bekende woord: Skt. *punya* is o.a. „gunstig, goed, liefelijk, mooi".

Malupho, „due cose".?

Zoroan pagnoro, „al rufo", waarbij M., p. 103, n. 3 *rufa*(?), „for Crowd(?)", R., p. 137; 't zullen zijn *soeroehan penjoeroeh*, „afgezant, boodschapper".

Amala, „a essere agrizzato", vgl. R. „to be stiff with cold". Is te lezen *adirato* „boos" en bedoeld *emarah, marah*?

Giorobaza, „al interprete", *djoeroe bahasa* (*iurebassa*, De Houtman, p. 156).

Chiamamalaiu (-n i.p.v. -u, R.) „al parlare de malaca" „for to speak of Malaca", beter: „de taal van M.", dus *tjara M.*

„Al martelo palmo... *colbasi*", R., p. 138, op te vatten met M.: al martelo: *palmo colbasi*, dwz. *palmocol basi*, dus „hamer: *pemoe-koel besi*", R.: „for Palm-mallet".

Atan, „stamper", *antan*.

Ugan, „ongehuwd"; vgl. even verder *ugian*, „regen". in Cambr. hs. (p. 15) *oudg'jan*. Dus *boedjang* als *vujan* gehoord?

Sannia, „tuto uno", *senjap*??

Moboch, „dronken", vgl. *maboeck*.

Ullat, „bizza".

Guzar, „al conbater"; bedoeld is wel *goesar*.

Azon, „amaro"; verwarring met *asam*, „zuur"? In deze entourage niet waarschijnlijk; wel eerder ∞ Min. *asoeng*, „opstoken".

Hiat, „un poltrone".

Iraga „N.-wind", vgl. Tag. *hilaga*, „N., N.-wind"¹⁾.

Baratapat, „W.-wind", *berat tepat*.

Utara, „al griego", „N.-O.-wind".

Berdaia („al garbin, Z.-W."), *barat daja*.

Barolaut (M. ten onr. *bardaut*) „N.-W.-wind", *barat laeet*.

Satus, = 1, *satoe*.

¹⁾ Vergelijk bij de namen van de windstreken ook het lijstje, voorkomende in F. S. A. de Clercq, Het Maleisch der Molukken, Batavia, 1876, p. 8.

Duolappan, = 8, 80 echter: *dualapanpolo*, 800: *dualapanratus*, 8000: *dualapanlibu*, 80000: *dualapanlacsa*, 800000 *dualapancati*; dus duidelijk in 4 syllaben; De Houtman (p. 181): *delapan*.

Sapolo, 10 en zoo vervolgens steeds *polo*, merkwaardigerwijze ook de vorm die in Phil. talen het meest voorkomt (zie bv. Blake, J. A. O. S. 28, 202 vlgg.).

Salibu, 1000, zie boven p. 108. Vgl. Tag. *libo* etc.

Sainta „diece fiate cento millia”, 1 miljoen, *sa* + *inta*, ∞ *entah* „ik weet het niet”, vgl. Bare'e *saingoe*, bij *ingoe*; vgl. Adriani, Bare'e-Ned. Wdb., p. 198 en onder *lingoe*, „de kluts kwijt”.

Behalve de in dit vocabularium bijeen gezette woorden vinden we in Pigafetta's verhaal hier en daar nog een uitdrukking ontleend aan Indonesisch taalgoed. Geciteerd naar Robertson's editie schijnen mij de volgende woorden nog vermelding waard: II, 170 (M. p. 108) 'n merkwaardige passage: „Ancho ne discero, de soto de Java Maggiore, verso la tramontana, nel golfo de la Chiina, la qualle li anticui chiamano Signo Magno, trovarsi uno arbore grandissimo nel qualle habitano ucceli, deti *garuda*, tanto grandi, che portano un bufalo et uno elefante el luoco dove h l'arbore; chiamato *puzathaer* (bij R. *puza thaer*; bij D., p. 241 *Puzzathar*), et lo arbore *cam panganghi* (Fransche tekst, D. p. 241 *Caiu paugganghi*), al suo fructo *bua panganghi* (R., M. *panghanghi*, D. *paugganghi*), et qualle h maggiore che uno anguria. Enz.”. In de „Golf van China” ten N. van Java Maior wonen dus de *garuda*-vogels in 'n hooge boom op 'n plaats, die *puz* heet, dwz. *poesat air*, „middelpunt van 't water”, of „draaiende kolk in 't water”, vgl. *poesat laoct*, *poesat tasik*, *poesat boemi*, Jav. *poesr* enz. Daar groeit een boom, waarvan de naam in den Italiaanschen tekst zeer verknoeid is; doch niettemin in dien vorm aan verklaringspogingen ten grondslag gelegd: De Gubernatis¹⁾ vraagt: = *kamo-pngin*?; Stanley²⁾ verklaart als *campong anghin* „the place of wind”!, Robertson³⁾ vermeldt dit zonder kritiek. Er wordt van dezen boom bij Pigafetta verteld, dat z'n vruchten grooter zijn dan een watermeloen en wel in zee gevonden worden. Bedoeld zal zijn *kajoe* en *boeah paoeh djanggi*, de zg. *Cocos maldivica* of *Lodoicea seychellarum*, waarvan de vrucht meermalen aanspoelt, „to whose origin

1) Memorie intorno ai viaggiatori italiani nelle Indie orientali, Firenze, 1867, bij Da Mosto, p. 108, n. 5.

2) Lord Stanley of Alderley, The first voyage round the world by Magellan. Translated etc., Hakluyt Soc., 1874, p. 155, n. 1.

3) T.a.p., II, p. 230, n. 595.

many legends attached" ¹⁾). Over het verhaal dat Pigafetta hierbij meedeelt op gezag van „mori de Burne", die aan boord waren, hadden de aantekeningen van Robertson e.a. uitvoeriger kunnen zijn. Geen boot kan nl. die plaats in zee naderen: eens was er een heen gedreven, doch vergaan; slechts een kleine jongen was op wonderbaarlijke wijze gered; hij klom in den boom en verborg zich onder de vleugels van een der vogels; deze vloog den volgenden dag naar land en toen wist de jongen te ontkomen. Denucé wil „fable d'origine arabe" ²⁾). Het is een zeer bekend, vermoedelijk in Indië ontstaan, doch op vermeende omstandigheden en gebeurtenissen in 't Oosten van den Indischen Oceaan, van de zee bij Malakka, betrekking hebbend zeemansverhaal, de zg. Rokh-sage. Bijna in denzelfden vorm komt het verhaal voor in de Kathāsarisāgara, 26, 1 vlgg. ³⁾). De oudste vermelding schijnt in de Jātaka's ⁴⁾ te zijn. In de Sindbad-verhalen, bij Ibn-Batūta ⁵⁾, en elders komt het voor; de plaats waar vogel en boom zich bevinden is in 't algemeen in de nabijheid der Straits. Men vergelijkte bv. Jarl Charpentier, Die Suparṇasage ⁶⁾, pp. 349 vlgg. In den Archipel is het verhaal, zij het uitgebreider en in grooter verband opgenomen, mij bekend van Halmahera ⁷⁾. Zie voorts Von der Leyen, Das Märchen, pp. 69, 212.

p. 174: Alle vazallen van den keizer van China hebben in marmer een dier „piu galiardo que il leonne et chiamasse *chinga*." Vgl. R., p. 232, n. 606. M.i. = *simha*, *singa*; vgl. p. 173 *Cinghapola* = Singapore.

p. 174: *zonghu* cioe riuarentia. Vgl. R., p. 232, n. 607. *Soenggoeh*, doch *sembah* bedoeld?

p. 176: uno granfionne... deto... *satu bagan*, waarschijnlijk te vergelijken *bagan*, „used also of the posts and crossbeams supporting a fishdrying platform" (Wilkinson, I, 63); een hond, genaamd *satu hain*; *andjing*? *Una maza ferata*: D. *pocun bessin*, R. *pocun becin*; *pokoh bisi* Stanley; vermoedelijk *poekoel* (verg. Jav.) *běsi*; D. ung homme avecq ung arc en main, ... *Anach panan* (hs. D. con *anac*

¹⁾ Wilkinson, Mal. Dict. (1932), II, 444. Zie ook De Clercq-Pulle, Plantk. Wdb. v. N.-Indië, 2469: De „dubbele klapper" der Seychellen.

²⁾ Pag. 241, aant. u.

³⁾ In de vertaling van Tawney-Penzer, II, p. 217 vlgg.

⁴⁾ Jātaka 327 en 360.

⁵⁾ Ed. Defrémery en Sanguinetti, IV, 305 vlg.

⁶⁾ Arbeten utgifna med understöd af Vilhelm Ekmans Universitetsfond, Uppsala, 26, 1922.

⁷⁾ Vgl. ook Bijdr. 45, 257 ff. (Van Baarda). Zie ook Paul Hambruch, Malaiische Märchen (Jena 1922), n° 27; dez., Südsee-märchen, 50.

panan, bij M. *con* bij *a.p.* genomen, R. *con anat panan*), bedoeld: *anak panah*, „pijl”; *lancia*: *tumach*, d.i. *tombak* (zoo ook Stanley); witte olifanten: D. *Gaggia pute* (M. R. *gagia pute*), d.i. *gadjah poetih*.

p. 178: D. *linta*, M. R. *lintha*: *lintah*.

p. 38: *picis* (munt); vgl. Rouffaer en IJzerman, De eerste Schipvaart, I, bl. 234.

p. 42: *capor*, bij de noot van R., p. 202, n. 429 vgl. Gonda, Austrisch en Arisch, p. 23.

p. 88: *saghu*, vgl. thans Wilkinson II, 364; De Clercq-Pulle, 2570.

p. 90: *ghomode* „kruidnagelen”; daarnaast *bongalauan*, = *boenga lawang*, zie bv. ook De Clercq-Pulle 1564. Bij D. *Ghomods* en *Bonghalauant*. Over *gh*. vgl. Robertson, II, 215, no. 502. Skt. *gaumedi* is me onbekend, over *gomeda(ka)* vgl. P. W., s.v.

p. 104: *bolon diuata*, vgl. Denucé, ed. p. 209 n. d.

April 1936.